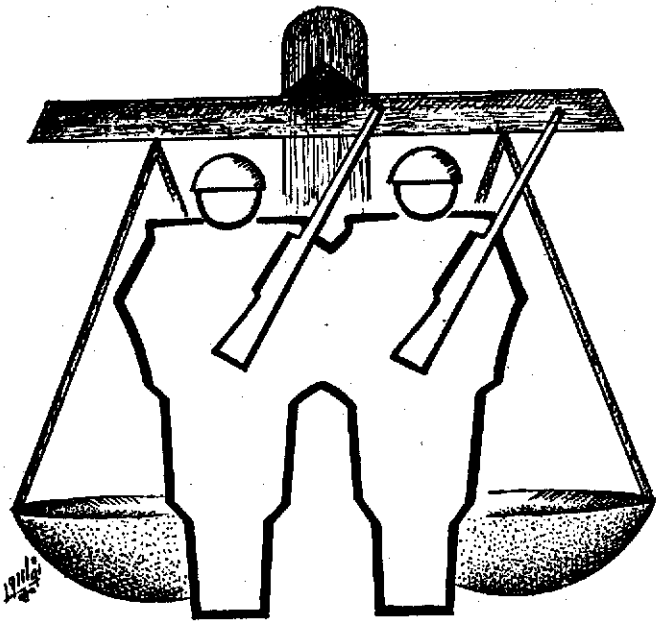

آشنایی با قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح

(قسمت پانزدهم)

■ محمد موحد (قاضی دادگستری)

سوء استفاده و جعل و تزویر /

بخش دوم

در شماره گذشته قسمت اول مبحث سوء استفاده و جعل و تزویر که موضوع فصل دهم قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح و مواد (۷۵) تا (۸۴) این قانون است، را شرح دادیم. مباحث مطرح شده در بخش اول، شامل تعریف لغوی و حقوقی جعل و تزویر، رکن مادی، تعریف و مصادیق جعل مادی و تعریف و مصادیق جعل معنوی بود. اینکه به شرح باقی مطالب می پردازیم:

دوم، رکن معنوی:

شرط دیگر تحقق جرم جعل و تزویر وجود رکن معنوی است، بدین ترتیب که فاعل جرم از روی سوء نیت مبادرت به قلب حقیقت نموده باشد و قاضی هم باید برای مجازات جاعل سوء نیت فاعل را احراز نماید. در جرم جعل و تزویر نیز ممکن است سوء نیت عام و خاص هر دو وجود داشته باشد و یا اینکه صرفاً سوء نیت عام محقق باشد. سوء نیت عام یعنی اینکه جاعل بداند عمل ارتكابی جعل از سوی او

عملی است غیر قانونی که قانونگذار برای آن فعل، مجازات در نظر گرفته است و همچنین بداند که فعل او (جعل) باعث اضرار افراد یا جامعه می شود. سوء نیت خاص، نیز این است که فاعل جرم (جاعل) علاوه بر علم و آگاهی نسبت به مجرمانه بودن عمل و اضرار به غیر، برای خود هم نفعی طلب کند. برای تحقق جرم جعل و تزویر صرف وجود سوء نیت عام - یعنی همانا علم و آگاهی مجرم به ممنوعیت فعل و مجرمانه بودن آن و علم و آگاهی نسبت به وجود ضرر در فعل ارتكابی برای فرد یا جامعه کافی است؛ خواه متضمن نفع شخصی برای خود او هم باشد یا نباشد. به عبارت دیگر، وجود نفع شخصی برای جاعل یا عدم آن تأثیری در تحقق جرم جعل و تزویر ندارد.

سوم، رکن ضرری:

در جرم جعل و تزویر علاوه بر لزوم وجود ارکان مادی، معنوی و قانونی، رکن چهارمی نیز لازم است و آن "رکن ضرری" است؛ بدین ترتیب که باید عمل مرتکب

(جاعل) متضمن اضرار به غیر هم باشد. بنابراین، اگر کسی سندی خلاف واقع تنظیم نماید و ذیل آن مهر، امضا یا اثر انگشت کسی را نقش کند که آن شخص هرگز وجود خارجی نداشته باشد، چون متضمن اضرار به کسی نیست، جرم جعل تحقق ندارد.

انواع ضرر: عبارتند از: ضررهای

مادی، معنوی، عمومی و اجتماعی

ضرر مادی: جرم جعل و تزویر ممکن است متضمن ضرر مادی یا مالی باشد؛ به عنوان مثال، اگر کسی قطعه چکی از دیگری به مبلغ ده میلیون ریال در اختیار داشته باشد و با اضافه کردن رقم چک، آن را به بانک برده و مبلغ بیشتری از بانک دریافت کند، چنین عملی مصداق اضرار مادی است.

ضرر معنوی: ممکن است جعل و

تزویر، متضمن ضرر مادی به کسی نباشد اما از نظر معنوی یا اخلاقی موجب اضرار دیگران شود. مثلاً اگر کسی با ساختن سندی باعث هتک حیثیت و آبروی فردی

شود و نسبت ناروایی را از نظر اخلاقی به زن یا مردی روا دارد، این جریان مصداقی از اضرار معنوی یا اخلاقی است.

ضرر عمومی یا اجتماعی: ممکن است جرم جعل و تزویر متضمن اضرار مادی یا معنوی به افراد نباشد اما باعث اختلال در نظم اجتماعی یا سلب اعتماد مردم نسبت به نهادهای قانونی شود. به عنوان مثال، جعل در اسناد و مدارک رسمی و دولتی مثل سند مالکیت یا شناسنامه یا گذرنامه ممکن است اضرار مادی یا معنوی نسبت به کسی را به دنبال نداشته باشد اما شیوع این فعل مجرمانه، باعث بی اعتمادی مردم نسبت به اسناد دولتی و بی اعتبار شدن این اسناد در جامعه می‌گردد. لذا ضروری که از این رهگذر متوجه جامعه می‌گردد ضروری است عمومی و اجتماعی.

چهارم؛ رکن قانونی:

همچنان که در ابتدای بحث جعل و تزویر ذکر شد رکن قانونی این جرایم (جعل و استفاده از سند مجعول) مواد (۷۵) تا (۸۴) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح می‌باشد. در ماده (۷۵)، بحث جعل، امضای فرماندهان و مسؤولین نیروهای مسلح است؛ چنانچه اگر یک فرد نظامی، خود شخصاً امضای یکی از مقامات مربوطه را جعل نماید یا این کار را توسط شخص دیگری انجام دهد، به حبس از یک تا ده سال محکوم می‌گردد. که البته ذکر چند نکته ضروری است:

اول آنکه، فرمانده و مسؤول نظامی کیست و باید دارای چه درجه و رتبه‌ای باشد که جعل امضای او، از یک تا ده سال مجازات حبس دارد؟ دوم آنکه، در جعل امضای مقامات مذکور در ماده (۷۵)،

به صورت با واسطه چه کسی قابل مجازات است؟

پاسخ سؤال اول: مستنبط از آیین نامه انضباطی نیروهای مسلح مصوب فرماندهی معظم کل قوا، این است که فرمانده یا رئیس، فردی است که در خدمت به سبب شغل یا درجه و مسؤولیتی که دارد، در راستای انجام مأموریت‌های محوله از طریق سلسله مراتب - دارای اختیاراتی است. فرمانده یا رئیس، مسؤول اداره پرسنل واحد خود بوده و تنها مقامی است که در قبال اعمالی که واحد او انجام و یا از انجام آن بازمانده است، مسؤولیت دارد.^(۱)

بنابراین، جعل و امضای مطلق فرماندهان، رؤسا و مسؤولین نیروهای مسلح از پایین‌ترین درجه و رتبه و مقام و مسؤولیت تا عالیترین مقام نیروهای مسلح که فرماندهی معظم کل قواست - و همچنین استفاده آگاهانه از امضای مجعول ایشان از سوی هر نظامی، جرم بوده و مرتکب، حسب مورد به یک تا ده سال حبس محکوم می‌گردد.

نکته: در قانون مجازات اسلامی، جعل احکام، امضا، مهر، فرمان یا دستخط مقام رهبری یا رؤسای سه قوه به اعتبار مقام آنان و همچنین استفاده عالمانه از آنها در ماده جداگانه‌ای به عنوان یکی از مصادیق جعل به معنای اخص جرم شناخته شده و برای آن مجازات حبس از سه تا پانزده سال در نظر گرفته شده است؛^(۲) لذا جا داشت تا قانونگذار در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح نیز برای جعل امضا، دستخط احکام، فرامین و تدابیر فرماندهی معظم کل قوا یا استفاده عالمانه از آنها توسط نظامیان، ماده‌ای خاص پیش بینی

مرتکبین اعم از ربا دهننده، رباگیرنده و واسطه بین آنها علاوه بر رد اضافه به صاحب مال به ششماه تا سه سال حبس و تا (۷۴) ضربه شلاق و نیز معادل مال مورد ربا بعنوان جزای نقدی محکوم می‌گردند.

تفسیر ۱- در صورت معلوم نبودن صاحب مال، مال مورد ربا از مصادیق اموال مجهول‌المالک بوده و در اختیار ولی فقیه قرار خواهد گرفت.

تفسیر ۲- هرگاه ثابت شود ربا دهننده در مقام پرداخت وجه یا مال اضافی مضطر بوده از مجازات مذکور در این ماده معاف خواهد شد.

تفسیر ۳- هرگاه قرار داد مذکور بین پدر و فرزند یا زن و شوهر منعقد شود یا مسلمان از کافر ربا دریافت کند مشمول مقررات این ماده نخواهد بود.

ماده ۲۹۶- هرکس با استفاده از ضعف نفس شخصی یا هوس و هوس او یا حیوانی شخصی افراد غیر رشید به ضرر او نوشته یا سندی اعم از تجاری یا غیر تجاری از قبیل سرات، سفته، چک، حواله، قیاس و مفاصحا حساب و یا هرگونه نوشته‌ای که موجب التزام وی یا برائت دمه گیرنده سند یا هر شخص دیگر می‌شود بهر نحو تحصیل نماید علاوه بر جبران خسارات مالی به حبس از ششماه تا دو سال و از یک میلیون تا ده میلیون ریال جزای نقدی محکوم می‌شود و اگر مرتکب ولایت یا رضایت یا قیومت بر آن شخص داشته باشد مجازات وی علاوه بر جبران خسارات مالی از سه تا هفت سال حبس خواهد بود. (فصل یازدهم، قانون مجازات.)

می‌کرد و با توجه به اهمیت و خطرات این‌گونه جعل و تزویرها و تأثیر آن در سرنوشت نیروهای مسلح - خصوصاً در شرایط بحرانی مثل زمان جنگ - مرتکبین آن را همسنگ جعل امضای سایر فرماندهان ندانند. ان شاء... در پیش نویس جدید قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح این تقیصه رفع خواهد شد.

پاسخ سؤال دوم: همان گونه که در ماده (۷۵) آمده جعل امضای فرمانده ممکن است مباشرتاً انجام شود یا به واسطه دیگری. اینکه یک فرد نظامی خود شخصاً امضای فرماندهی را جعل نماید و در ذیل نوشته یا سندی قرار دهد و از آن استفاده کند و یا اینکه از فرد دیگری بخواهد که او امضای فرمانده را جعل کند سپس آن نظامی از امضای جعل شده سوءاستفاده نماید در اینجا اگر فرد واسطه بدانند که عمل غیرقانونی و مجرمانه‌ای را انجام می‌دهد، بی‌شک خود او هم مسئولیت جزایی خواهد داشت. اما اگر مثلاً امضایی را که دوستش از او خواسته تا امضای او را روی کاغذ سفیدی برایش نقش کند که با این قصد مسئولیتی متوجه او نخواهد بود.

در ماده (۷۶) موضوع جعل مهر و متگنه یا علامت نیروهای مسلح یا ادارات و شرکتها و سازمانهای وابسته به نیروهای مسلح و استفاده عالمانه از آنها مطرح شده که علاوه بر جبران خسارت وارده مجازات حبس از شش ماه تا پنج سال را به همراه دارد. در ماده (۷۷) بحث بر سر این است که یک نفر نظامی مهر، تمبر، یا علامت یکی از نیروهای مسلح را برخلاف ترتیب به دست آورده و به ضرر آنان استفاده کند. به‌طور مثال، اگر مهر اداره‌ای از ادارات مذکور

روی میز مسوول مربوطه باشد و خود آن مسوول چند دقیقه‌ای اطاقش را ترک نماید و در این حین، همکار او مهر را برداشته و در پایین کاغذ سفیدی نقش نماید و بعداً در همان کاغذ سفید مطلبی بنویسد و با نقش مهری که از قبل منقوش ساخته بود، سندی ساخته و از آن سوءاستفاده نماید - علاوه بر جبران خسارت - به حبس از سه ماه تا سه سال محکوم خواهد شد.

ماده (۷۸) قانون مجازات جرایم مرتکبین جرایم مذکور پیش بینی کرده و این نیست که اگر مرتکب قتل از اینکه تحت تعقیب قرار گیرد، مسوولین مربوطه را در جریان امور قرار دهد، مجازاتی ندارد. یعنی اگر فردی دچار اشتباه گردید و مرتکب یکی از جرایم مذکور در مواد (۷۴) تا (۷۷) شود اما قبل از تعقیب جزایی پشیمان گردد، باید بدانند که دیر نشده و با مطلع ساختن مسوولین مربوطه از مجازات معاف خواهد شد. در ماده (۷۹)، مصادیق جعل مادی و در ماده (۸۰)، مصادیق جعل معنوی یا مفادی ذکر شده که قبلاً توضیح داده شد.

در ماده (۸۱) مجازات استفاده کنندگان از اسناد مجعول. موضوع مواد (۷۹ و ۸۰) "جعلهای مادی و معنوی" بیان شده است. یعنی اگر یک فرد نظامی در جعل مادی و مفادی اسناد مذکور دخالت و نقشی نداشته اما عالمانه و آگاهانه از آن اسناد - که اسناد رسمی می‌باشد - استفاده کرده باشد، به مجازات شش ماه تا سه سال حبس محکوم می‌گردد. در ماده (۸۲) کسانی را که در اسناد غیر رسمی جعل و تزویر نموده و یا آنها را آگاهانه مورد استفاده قرار دهند، علاوه بر جبران خسارت، به حبس، از سه ماه تا یک

سال محکوم می‌نماید.

تعریف سند:

«سند عبارت است از هر نوشته که در مقام اثبات دعوی یا دفاع قابل استناد باشد»^(۳)

تعریف اسناد رسمی و عادی:

اسناد رسمی، اسنادی هستند که در اداره ثبت اسناد و املاک یا دفاتر اسناد رسمی یا در نزد سایر مأمورین رسمی در حدود صلاحیت آنها بر طبق مقررات قانونی تنظیم شده باشد. اسناد دیگری که این ویژگیها را نداشته باشند اسناد عادی هستند.^(۴)

در ماده (۸۳)، قانونگذار به بیان مجازات جاعلی که شخصاً از سند مجعولی که خود جعل کرده، استفاده می‌نماید - یعنی هم مرتکب عمل مجرمانه جعل شده و هم مرتکب عمل مجرمانه استفاده از سند مجعول - را مستحق اشد مجازات مندرج در ماده دانسته است. در اینجا دو سؤال مطرح می‌گردد:

۱- آیا جعل و استفاده از سند مجعول، هر یک جرم جداگانه‌ای محسوب می‌شود یا خیر، و آیا فاعل هر یک از دو جرم مجازات مستقلی دارند یا خیر؟

۲- در قابل مجازات بودن هر دو جرم، آیا تفاوتی است بین اینکه یک نفر مرتکب هر دو جرم شده باشد یا اینکه دو نفر هر کدام یکی از جرایم را مرتکب شده باشند؟ پاسخ: در اینکه عمل جعل و تزویر و همچنین استفاده از سند مجعول، هر یک جرمی جداگانه با عناصر و ارکان خاص خود بوده و قابل مجازات می‌باشد، تردیدی وجود نداشته و ندارد. قانون مجازات اسلامی نیز پس از بیان انواع جعل

و تزویر در موارد (۵۲۳ تا ۵۳۴) و مجازات هر یک از افعال مجرمانه مذکور در دو ماده جداگانه، مجازات استفاده کنندگان از اسناد مجعول رسمی و غیر رسمی را بیان نموده است: ماده ۵۳۵: هر کس اوراق مجعول در مواد ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴ (اوراق رسمی) را با علم به جعل و تزویر مورد استفاده قرار دهد علاوه بر جبران خسارت وارده به حبس از شش ماه تا سه سال یا به سه تا هجده میلیون ریال جزای نقدی محکوم خواهد شد.

«ماده ۵۳۶ - هر کس در اسناد یا نوشته‌های غیر رسمی جعل یا تزویر کند یا با علم به جعل و تزویر آنها را مورد استفاده قرار دهد علاوه بر جبران خسارت وارده به حبس از شش ماه تا دو سال یا به سه تا دوازده میلیون ریال جزای نقدی محکوم خواهد شد.

از اطلاق هر دو ماده پیداست که فاعل جرایم مذکور قابل مجازات هستند، چه خود اسناد مورد استفاده را جعل کرده باشند و چه دیگری جعل کرده و آنها صرفاً استفاده کرده باشند.

دیوان عالی کشور نیز در رأی وحدت رویه شماره ۱۱۸۸ - ۱۳۳۶/۳/۳۰ خود، با این استدلال که «چون استفاده از سند مجعول عمل جداگانه‌ای است که حتی نسبت به جاعل نیز جرم جداگانه محسوب است و عبارت با علم به تزویر مورد استفاده قرار دهد» به منظور تعمیم نسبت به غیر جاعل در قانون ذکر شده... رفع هرگونه توهم را نموده «^(۵) عمل جعل و استفاده از سند مجعول را حتی اگر توسط یک نفر صورت پذیرد مستحق دو مجازات مستقل می‌داند و همچنین اداره کل حقوقی قوه قضائیه نیز، با مستند قرار

دادن رأی وحدت رویه مذکور در نظریه مشورتی شماره ۷/۳۴۴۴ خود، جعل و استفاده از سند مجعول را توسط جاعل دو جرم جداگانه دانسته و چنین بیان داشته است:

«نظریه اداره حقوقی»

«استفاده از سند مجعول توسط جاعل نیز جرم جداگانه‌ای است زیرا مواد (۲۰ تا ۳۲) قانون مجازات اسلامی (تعزیرات)^(۶) مصوب سال ۱۳۶۲، با تغییر مجازاتها و کمی تغییر در عبارات، همان مواد (۹۷ تا ۱۰۰) و از (۱۰۶ تا ۱۰۹) و (۱۱۰ و ۱۱۲) قانون مجازات عمومی است...»

از اینها گذشته، قانون مجازات اسلامی در ماده (۴۷) چنین آورده: «در مورد تعدد جرم هرگاه جرایم ارتكابی مختلف باشد باید برای هر یک از جرایم مجازات جداگانه تعیین شود...»

بنابراین، اگر معتقد باشیم ماده (۸۳) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، جاعلی را که علاوه بر جعل از سند مجعول هم استفاده کرده است، مستحق یک مجازات با رعایت تشدید می‌داند؛ باید بگوئیم که ماده (۸۳) یک تأسیس جدید و خلاف اصل است و با موازین و اصول شناخته شده حقوقی مغایرت دارد که این‌شاء... این ماده نیز در پیش نویس جدید اصلاح گردد.

ماده (۸۴) اگرچه در مبحث جعل و تزویر آمده و ناظر است به صدور برخی گواهیهای خلاف واقع، مانند امور نظام وظیفه، اما مطلب چندان تازه‌ای ندارد چراکه صدور گواهیهای خلاف واقع نیز یکی از مصادیق جعل و تزویر است که توضیح داده شد و آنچه که به امر نظام

وظیفه مربوط می‌شود، قبلاً در مبحث دسیسه و تقلب در امور نظام وظیفه، توضیح داده شده است.

استفاده از سند مجعول یعنی چه، و چه هنگامی تحقق پیدا می‌کند؟

ممکن است برخی چنین تصور نمایند که استفاده از سند مجعول، بدین معناست که کسی از سند مجعول منفعتی ببرد و تا حصول منفعت تحقق نیافته، استفاده از سند مجعول نیز تحقق نیافتد. اما این نظریه با مواد قانونی سازگاری ندارد چراکه در هیچ یک از مواد قانونی، منتفع شدن، شرط تحقق بزه استفاده از سند مجعول ذکر نشده است. نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضائیه نیز مؤید این مطلب است که چنین بیان شده است:

«در بزه استفاده از سند مجعول تکیه روی استفاده است. همین اندازه که کسی سند مجعول را با علم به مجعول بودن آن به منظور استفاده ابراز نماید، بزه استفاده از سند مجعول تحقق پیدا می‌کند.»^(۷)

بنابراین، می‌توان گفت که استفاده از سند مجعول با ارائه و ابراز سند مجعول تحقق می‌یابد و انتفاع بردن از آن شرط تحقق جرم نیست.

(ادامه دارد...)

پی‌نوشتها:

- ۱- ماده ۴ آیین نامه انضباطی ن.م.
- ۲- قانون مجازات اسلامی ماده ۵۲۴
- ۳- ماده ۱۲۸۴ قانون مدنی
- ۴- ماده ۱۲۸۷ و ۱۲۸۹ قانون مدنی
- ۵- نظریه شماره ۳۳۴، جلد اول کتاب نظریات مشورتی در زمینه مسائل کیفری، چاپ بهار ۷۳، روزنامه رسمی
- ۶- مواد ۵۲۳ تا ۵۴۲ قانون مجازات اسلامی (جدید)
- ۷- نظریه شماره ۷/۷۶۸۱-۷/۱۱/۱۵، ج دوم، ردیف ۱۳۹۳، ص ۳۲۵